

Дьоміна Г.А.

доц. кафедри галузевої психології та психології управління

Інституту соціальної роботи та управління

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

м. Київ, Україна

АНАЛІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ СЛУЖБ

Національна система психологічної служби є єдиною системою охорони й підтримки психічного здоров'я населення України. Сучасний етап її розвитку показує необхідність професійного підходу до цієї важливої діяльності, що в свою чергу, вимагає особливої уваги до формування професійно важливих якостей. Науковці підкреслюють, що особисті якості визначають успішність діяльності, яка становить модель особистості ефективного фахівця [3, с.74-75]. Однією з професійно значущих якостей працівника психологічної служби є відповідальність. В контексті високих вимог до розвитку національної психологічної служби та підготовки її фахівців, проблема не сформованості відповідальності унеможливорює професійну діяльність та кваліфіковану допомогу, а отже, проблема формування відповідальності набуває особливої актуальності.

Розробкою проблеми відповідальності займалися О.Г. Асмолов, І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, Б.С. Братусь, П.Я. Гальперін, О.В. Киричук, К. Муздибаєв, С.Д. Максименко, О.П. Патинок, Ж. Піаже, Д. Роттер, М.В. Савчин, В.А. Семиченко, Л.П. Татомир, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева та інші [4]. Вказані автори в різні часи створили шкали для виміру рівня відповідальності особистості. П.Я. Гальперін відмічає, що особистістю можна вважати лише суспільно відповідальний суб'єкт; як критерій зрілості, він визначає відповідальність особистості за свої вчинки. М.В. Савчин зазначає, що людина стає відповідальною в реальних життєвих ситуаціях та обставинах. Це передбачає включення механізмів смислоутворення у процесі прийняття обов'язку. Він обґрунтував, що відповідальність – одна з найзагальніших властивостей особистості, яка включає когнітивні, емоційно-мотиваційні та поведінкові компоненти. Л.П. Татомир розкриває цілісну, загальну картину щодо розвитку відповідальності у дітей при переході від підліткового до старшого шкільного віку. Він показує, що з віком зростає осмисленість наслідків власної поведінки і діяльності, що відповідальність “для інших” перетворюється у відповідальність “для себе”, стає внутрішньою якістю особистості і що розвиток самоаналізу відповідальності йде в напрямку перенесення уявлення про свою відповідальність ззовні всередину, в його розширенні цілісного ставлення до себе як суб'єкта відповідальності.

Необхідно зазначити, що різні визначення поняття “відповідальність” суттєво відрізняються в залежності від необхідності опису тих чи інших аспектів поведінки та діяльності суб'єкта. Найповніше уявлення про психологічне розуміння відповідальності міститься в праці К. Муздибаєва [5]. Він дав психологічний аналіз поняття та виділив його суттєві характеристики. Відповідальність він розглядає як якість особистості. Головною характеристикою відповідальності є можливість вибору, а саме – “свідоме віддання переваги певній лінії поведінці”. Наступною суттєвою ознакою відповідальності є “точність,

пунктуальність, вірність особистості у виконанні обов'язків і готовність відповідати за наслідки своїх дій” [5, с. 21].

Системним дослідженням відповідальності саме соціального працівника займалася О.П. Патинок. Вона підкреслює, що із розвитком суспільства модифікувалося поняття відповідальності, яке виступає як складне та багатомірне соціальне явище, що проявляється у різних типах відповідальності (соціальної, професійної, політичної і правової, етичної і моральної), серед яких “професійна відповідальність є найбільш значущим структурним компонентом будь-якої професійної діяльності” [6, с. 202].

Проблеми щодо становлення особистості фахівця соціальної сфери, його компетентності та професійного становлення широко обговорюються на міжнародних науково-практичних конференціях останніх років “Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери”: критеріальні характеристики фахових (професійних) компетенцій соціального працівника та їх зміст (Т.Ф. Алексєєнко) [1, с. 15]; психологічна готовність до діяльності в соціальній сфері (Д.Д. Бирик) [2, с. 25]; особистісні та професійні якості і здібності Т.В. Матвійчук [2, с. 178]; загальні принципи роботи фахівця соціальної сфери (Н.І. Голова) [1, с. 57]; залежність професійного стресу та відповідальності (Дмитришина Н.А.) [1, с. 91]; складові компоненти відповідальності (Патинок О.П.) [1, с. 227-228].

Дослідження показали певну закономірність: розвиток вольових якостей найефективніший у хлопців у молодшому шкільному віці, у дівчат – у середньому шкільному віці. Отже, розвиток відповідальності у хлопців та дівчат відбувається в різні вікові періоди, проте, різниця не в загальному рівні їхнього розвитку, а в ступені вияву тих чи інших якостей у різних видах діяльності. Отже, дівчата оцінюють вольові якості (відповідальність), спираючись на навчання, а хлопці – на працю та спорт.

Відповідно до нашої мети, ми визначили загальний рівень розвитку відповідальності майбутніх працівників психологічної служби. В якості головної психодіагностичної методики ми обрали тест-опитувальник, розроблений Є.Ф. Бажиним та іншими на основі шкали локусу контролю Дж. Роттера [7]. Дослідженням було охоплено 60 студентів I-II курсів Інституту соціальної роботи та управління НПУ імені М.П. Драгоманова (майбутніх практичних психологів, соціальних педагогів, соціальних робітників).

Локус контролю – це характеристика вольової сфери людини, яка відображає її нахили приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам або власним здібностям і зусиллям. Методика дозволяє ефективно визначити рівень сформованості суб'єктивного контролю у молоді. Приписування відповідальності за результати своєї діяльності зовнішнім силам називається екстернальним, або зовнішнім, локусом контролю, а приписування відповідальності власним здібностям і зусиллям – інтернальним, або внутрішнім, локусом контролю. Відповідальна особистість характеризується самостійністю мислення, вмінням приймати рішення та відповідати за свої дії [7].

Таким чином, відповідальність приписується або зовнішнім обставинам, або власним здібностям. Наприклад, якщо людина більшою мірою бере відповідальність за події, що відбуваються в її житті, на себе, пояснюючи їх своєю поведінкою, характером, здібностями, то це свідчить про наявність у неї внутрішнього (інтернального) контролю. Якщо вона має схильність приписувати відповідальність за все зовнішнім факторам, знаходячи причини в

інших людях, навколишньому середовищі, в долі або випадку, то це свідчить про наявність у неї зовнішнього (екстернального) контролю. На думку Д. Роттера, інтернальність та екстернальність локусу контролю є стійкими особливостями особистості, сформованими в процесі соціалізації. І, як зауважує К.Муздыбаєв [5], на відміну від екстерналів, інтернали більш послідовні у своїй поведінці, їхня поведінка менше змінюється, ніж поведінка екстерналів. Зміна поведінки в інтерналів відбувається у відповідності з їхньою схильністю, а екстернали демонструють нетипові зміни в протилежному напрямку.

За шкалою загальної інтернальності "Із" близько 63% всіх студентів мають показники високого рівня, що наближуються до середніх показників. Вони вважають, що більшість важливих подій у їхньому житті була наслідком особистих дій, що вони можуть інколи ними керувати та контролювати їх і, відповідно, не завжди відчують свою відповідальність за ці події і за те, як складається їхнє життя в цілому. За цією шкалою екстерналів менше (37%). Вони не бачать зв'язок між своїми діями та вагомими подіями в їхньому житті і вважають, що більшість подій є випадковою та залежить від дій інших людей. За цією шкалою інтерналів найбільше серед дівчат. Отримані нами дані свідчать про те, що дівчата мають вищий рівень суб'єктивного контролю, ніж хлопці, але ця різниця – незначна.

Ми встановили, що більше половини досліджуваних студентів є інтерналами майже за всіма шкалами опитувальника. Можна зробити висновок, що студенти I-II курсів Інституту соціальної роботи та управління беруть відповідальність на себе в конкретних життєвих ситуаціях, хоча і не в усіх, а значить, вони будуть послідовними в цих же ситуаціях і в поведінці.

Література:

1. Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції ["Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери"], (7 листопада 2011 р.). – Хмельницький: ХІСТ Університету «Україна», 2011. – 327 с.
2. Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції ["Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери"], (15 листопада 2012 р.). – Хмельницький: ХІСТ Університету «Україна», 2012. – 300 с.
3. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навч. посібник / Кириленко Т.С. - К.: Либідь, 2007. - 256 с.
4. Дьоміна Г.А. Розвиток особистісної зрілості старшокласників щодо подружнього життя: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. / Дьоміна Ганна Анатоліївна. – Київ, 2008. - 310 с.
5. Муздыбаєв К. Психология ответственности / Муздыбаєв К. – Л.: Наука, 1983. – 240 с.
6. Патинок О.П. Психологічні особливості відповідальності як професійно значущої якості майбутнього соціального працівника / Патинок О.П. // Актуальні проблеми психології: Зб. Наук. Праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – Том VII. Екологічна психологія. – Випуск 32. – С. 200-208.
7. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології / Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. – К.: Т-во "Знання", 2000. – 204 с.